

Geschiedenis van het onderwijs te Lichtervelde

Georges Vandewalle

1 Voorwoord

Toen ik enige tijd geleden van mejuffer Margriet Sintobin een manuscript met als titel "Geschiedenis van het onderwijs te Lichtervelde" opgemaakt door wijlen haar vader de heer Cleophas Sintobin in handen werd gegeven, voelde ik me zedelijk verplicht, tegenover haar en zeker tegenover de afgestorvene om deze nota's verder te behandelen. Als oud-onderwijzer stond ik er niet afkerig tegenover. Zo ging ik aan het verder zanten, opzoeken en raadplegen.

Ik ben de Heemkundige Kring dankbaar voor de opname van een eerste hoofdstuk "Het onderwijs te Lichtervelde in de 17de eeuw". Normaliter wordt in het volgend jaarboek de 18de eeuw behandeld en zo verder. Het kan dus gebeuren dat een paar verwijzingen "zie verder" slaan op een tekst die later nog moet verschijnen.

Wat de geraadpleegde werken betreft, deze werden meestal in de voetnota's vermeld. Zij komen volledig aan bod bij de voltooiing van het werk.

GEBRUIKTE AFKORTINGEN

A.E.	Bisschoppelijk archief Brugge, reeks B, <u>Acta episcopatus</u>
<u>Conc. prov.</u>	<u>Concilium provinciale</u> , uitgegeven in P. DE RAM en J. VAN DE VELDE. <u>Synodicon belgicum</u> ..., dl. 1 Mechelen, 1828
BV	Bisschoppelijk visitatieverslag
DV	Dekenaar visitatieverslag
BAB	Bisschoppelijk archief te Brugge
KAD	Kadaster
RAB	Rijksarchief te Brugge

Het onderwijs te Lichtervelde in de zeventiende eeuw

2 Inleiding

Volgens de heer Van Acker dateert het onderwijs op het platteland van het einde van de jaren 1400 of het begin van 1500¹. Voor Lichtervelde, zoals voor de meeste gemeenten in West-Vlaanderen ontbreken de vaste bewijzen om met zekerheid te kunnen zeggen dat er voor de geuzenberoerten van de zestiende eeuw een school bestond. Het volledig gebrek aan archiefstukken is hiervan de oorzaak. Vooral de tweede helft van de 16de eeuw zijn in de geschiedenis bekend als jaren van troebelen en oorlog. Vandaar wellicht dit "volledig gebrek". Voor Lichtervelde beginnen de oorkonden over de "*prochiescholen*", de school der "*prochie*" of gemeente uit de oude tijd, pas talrijker voor te komen rond de aanvang van de zeventiende eeuw.

Dit betekent echter niet dat in vroegere tijden voor het onderwijs niets gedaan werd door de kerkelijke of wereldlijke gezagsdragers. Integendeel. Om zich daarover een gedacht te vormen, raadplege men de verschillende artikelen op de eerste vijftig bladzijden van "Bloemlezing"² die een rijke keuze bieden aan verscheidenheid van onderwerp. Kent men voor Lichtervelde geen archiefstukken uit de zestiende en voorgaande eeuwen, toch kan het zeker doorgaan voor een aanduiding van een zekere ontwikkeling van de inwoners, mede te delen dat *Lichterveldse "Ghesellen van den spele"* in 1439 te Oudenburg een toneelstuk opvoerden³. Dat er dus rond deze tijd, of zelfs vroeger in Lichtervelde een school moet bestaan hebben, is, in tegenstelling met wat de heer Van Acker meent, op zijn minst hoogst aannemelijk.

3 Situatie van het volksonderwijs

Om zich een idee te vormen over de toestand van het onderwijs in de zeventiende eeuw zijn de visitatieverslagen van de dekenen en bisschoppen praktisch onze enige documentatiebron.

Voor het decanaat Torhout, waartoe Lichtervelde in die tijd behoorde, is het visitatieverslag van deken Walter Smidts de oudste en tevens de eerste min of meer volledige bron over het volksonderwijs in het dekenaat. Hoe het er vroeger uitzag, is moei-

¹ L. Van Acker, De Geschiedenis van het gemeentelijk onderwijs te Ardoeie. p. 3

² Bloemlezing. De lagere school in België van de Middeleeuwen tot nu. Anthologie, uitgegeven ter gelegenheid van de tentoonstelling in de ASLK-galerij.

³ E. Vanderstraeten, Le Théâtre Villageois en Flandre, Brussel 1881. p. 134

lijk , om niet te zeggen onmogelijk, te achterhalen. Trouwens, in gans het bisdom Brugge schijnt de onderwijstoestand zich slechts te stabiliseren vanaf 1625⁴.

Vanaf maart 1578 tot 24 mei 1584 kende Brugge een calvinistisch bestuur. Maar zelfs na de herovering van de stad door Alexander Farnèse, bleven veel landelijke parochies onveilig, vooral ook door de vrijbuiters die plundertochten organiseerden uit Sluis en Oostende dat pas in 1604 heroverd werd. In de aanvangsjaren van het episcopaat van F.K. De Rodoan (1604-1616) was alleen de stad veilig. Het platteland was op bepaalde plaatsen praktisch totaal ontvolkt, het lag er triest en verlaten⁵. Volgens A. Hödum was de bevolking van het bisdom Brugge tot één vierde herleid van wat zij was voor de onlusten⁶! Ook het priesterbestand had een nooit zo laag dieptepunt gekend en heel wat kerken, o.a. ook deze van Lichtervelde⁷, lagen nog steeds in puin. Van schoolhouden was er in deze omstandigheden geen sprake.

Na de 16de eeuwse troebelen, die praktisch alles hadden ontwricht, kwam het herstel zeer traag op gang. Vooral de uitbouw van het onderwijsnet lijkt nog trager verlopen te zijn dan de reparatie van de kerkgebouwen en het oplossen van het priestertekort⁸.

Toch werd door het ophouden van de vijandelijkheden tussen Noord en Zuid in het eerste decennium van de 17de eeuw voor het onderwijs de mogelijkheid geschapen voor een nieuw begin⁹.

Zo kreeg Lichtervelde als eerste of één der eerste landelijke gemeenten, in 1601 reeds zijn koster-onderwijzer¹⁰ wat ons laat besluiten dat het ontwrichte schoolleven zich in Lichtervelde vroeger dan elders herstelde. Andere gemeenten volgden pas

⁴ M. Cloet, B. Janssens de Bisthoven, e.a. Het bisdom Brugge (1559-1984). Bisschoppen, priesters, gelovigen, Brugge 1984. p. 142, tabel

⁵ Ibid., p. 55

⁶ A. Hödum. Het bisdom Brugge in het begin van de XVIIe eeuw Collationes Brugenses, dl XXX-VI, 1936, p. 128

⁷ In de acta van de Brugse Bisschoppen vindt men, de 9 augustus 1617, een aanvraag om te mogen verkopen "het gruys ende veldsteen resterende van 't breken van de mueren van choor ende toren".

⁸ Het bisdom Brugge, p. 142

⁹ Het Bisdom Brugge. p. 151

¹⁰ AE. B5 (1601), f. 131 en A. Dewitte, Benoemingen van pastoors en schoolmeesters onder het episcopaat van Mgr. Lambrecht Biekorf, dl LXXXVI, 1981, p. 240-244

schoorvoetend zodat slechts in 1640, althans in het decanaat Torhout, op enkele gemeenten na, overal een school bestond¹¹.

4 Kerkelijke besluiten en richtlijnen

In gans het Ancien Régime moet men de verordeningen inzake het volksonderwijs zoeken in de kerkelijke richtlijnen. De belangstelling van de kerkelijke overheid was trouwens heel begrijpelijk en had voor doel de onwetendheid van de bevolking inzake de katholieke geloofspunten uit de weg te ruimen en, na het Concilie van Trente (1545 - 1563) de bevolking afschermen tegen de ketterij¹².

De ijver van de kerkelijke overheid was natuurlijk het grootst bij de aanvang van de Contra-Reformatie.

De nieuwe oriëntering van de katholieke godsdienst die in het Concilie werd uitgedokterd, diende naar de basis overgebracht door de provinciale concilies. De eerste twee, in 1570 en 1574 misten hun uitwerking, voornamelijk door de moeilijke tijdsomstandigheden¹³. Pas het derde provinciaal concilie (1607) kon hier orde op zaken zetten, en op gebied van onderwijs bleef het dé norm naar waar men zich zou richten gedurende gans het Ancien Régime¹⁴. De besluiten betreffende de school¹⁵ waren zeer duidelijk. Volgens dit provinciaal concilie was het onderwijs én de onderwijzer een aangelegenheid van de deken, het magistrat en de lokale vooraanstaanden samen. Ze dienden samen te zorgen voor een school en voor de vergoeding van de onderwijzer¹⁶. Maar dat was niet alles. Dé grote voorwaarde was dat de toekomstige onderwijzer een eed van trouw aan het geloof moest afleggen volgens de formule

¹¹ L. Depoortere. Het volksonderwijs in het decanaat Torhout tijdens de 17de en 18de eeuw. Verhandeling aangeboden tot het verkrijgen van de graad van licentiaat in de geschiedenis. Leuven, 1985. p. 29

¹² H. Elias, Kerk en Staat in de Zuidelijke Nederlanden, Antwerpen, 1931, p. 260-262

¹³ Het Bisdom Brugge, p. 27

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Conc. prove 1607, tit. XX: De scholis, c. I-VI, p. 397-398

¹⁶ Ibid. c. 1. p.397: "Qua propter ubicumque scholae tam quotidianae quam dominicales adhuc requiruntur, agant archipresbyteri cum magistratibus et praefectis locorum, ut eae mox erigantur..."

van Pius IV¹⁷ in handen van de deken of de scholaster, tzt. één door de geestelijkheid aangestelde om op te treden in onderwijszaken.

Als er enige twijfel bestond over het geloof van de kandidaat was het de plicht van degene die de eed afnam hem te ondervragen over betwiste geloofspunten¹⁸.

Een ander besluit beoogde dat de “goede opvoeding” werkelijk plaats had. Zo werd bepaald dat de scholen elk semester moesten geïnspecteerd worden door de deken of de scholaster. De onderwijzer was verplicht dit toezicht te aanvaarden en diende daarenboven soms de scholaster voor dit toezicht te betalen. Een nauwkeurig toezicht op de lectuur beoogde hetzelfde doel¹⁹.

Vermelden we nog, dat de besluiten van dit derde provinciaal concilie een flinke ruggesteun kregen door de bekrachtiging ervan door de aartshertogen Albrecht en Isabella²⁰, in het edict van 1608 (zie bijlage).

5 Moraliteit en intelligentie van de onderwijzer

Gij zijt
o Meesters ofte Meesteressen
het zout der aerde
belettende de bedorvenheyd der zonden
Gij zijt het licht der weireld
verjaeghende de duysternissen der onwetendheyd.

Gaat voort, hebt altijd de waerheyd in den mond
en de liefde in het hert
bid d'Engelen
dat zij de kinderen bereyd maeken

17 Conc. Prov. 1607, tit. I: De professione fidei, c.III, p. 366: “Ludimagistri emittant fidei professionem juxta formulam a sacrae memoriae Pio IV praescriptam”. De formule staat afgedrukt in Het bisdom Brugge, p. 252

18 Ibid: “sic tamen ut ubi excepturus juramentum forte habebit aliquam rationem de professuri fide dubitandi eum praemoneat et examinet circa aliquos articulos hoc tempore maxime controversos.”

19 Conc. prov. 1607, tit. XX De scholis, c IV, p. 397

20 V. Brants, Recueil des ordonnances, dl I, p. 390-395

*om uwe leeringe wel te ontfanghen
die gij hun zult geven in den geest der zagtmoedigheyd met verduldigheyd
al zoetjes hun ingietende de wijsheyd.*

Draegt goede zorge voor de kinderen die zijn de eerste bloeysels van het Christendom²¹.”

Daar de Kerk, door het volksonderwijs enerzijds, de onwetendheid van het volk wilde uitroeien en anderzijds de geloofspunten wilde aanbrengen, moest de onderwijzer een zekere intellectuele bagage hebben, nodig voor zijn onderricht, maar hij diende in de eerste plaats een voorbeeldig katholiek te zijn. Het verplicht stellen van de geloofsbelijdenis was daar een gedeeltelijke garantie voor. Zo onderstreepten de dekens, zij het veelal in vage bewoordingen, regelmatig de morele kwaliteiten van de onderwijzer zoals bv. eerlijk, sober, rechtschapen, enz. De visitatieverslagen die daaromtrent de enige bron uitmaken om over de moraliteit een oordeel te vellen, vallen bijna steeds positief uit.

Toch lezen we dat de Lichterveldse koster-onderwijzer Arnoldus Van Gheluwe in 1651 een minder gunstig verslag kreeg, quoterig die niet bij hem zelf ligt, maar bij zijn vrouw. Arnoldus zelf wordt inderdaad geloofd omwille van zijn zang, maar volgens de deken Van Gerensdael was hij minder geliefd daar hij een praatzieke vrouw had (zie bijlage: Beoordeling der dekens over de Lichterveldse onderwijzers).

Over de intellectuele bagage van de onderwijzer kunnen wij ons op de verslagen van de visitatoren niet baseren. Zoals reeds gezegd: hun oordeel wordt geveld in vage termen en zij vermelden daarbij praktisch nooit waarop hun beoordeling slaat.

De levenswandel van de onderwijzer was zeker doorslaggevend, doch een goed man is daarom nog geen goed onderwijzer. Uitdrukkingen als ijverig²², uitstekend, middelmatig, geloofd²³, vervult zijn taak goed, ook in de school²⁴ kunnen evengoed op het kosters- als op 't onderwijzersambt betrekking hebben, vermoedelijk wel op beide samen. Maar dit alles zegt ons niets over de intellectuele kennis, en, ook over de opleiding van de onderwijzer weten we niets; wellicht wel omdat de opleiding weinig omvatte.

²¹ J.B. Van Lokeren, *De kleyne Christeleyke Academie*, Gent, p. 10

²² B.V. 1755

²³ D.V. 1651 - B.V. 1745

²⁴ D.V. 1684

Het is echter een feit, dat velen van dezelfde familie elkaar in het koster- en onderwijzersambt opvolgen zodat er kennisoverdracht is van vader op zoon²⁵. Zo ook bij Joannes Coene (zie verder: onderwijs in de 18de eeuw) die een schooltje was begonnen. Naar aanleiding van een proces tegen hem gevoerd, en op de vraag waar hij zijn “attestatie” of bewijs van kunnen vandaag had, verklaarde De Coene dat hij het van zijn vader geleerd had²⁶.

In de dekenale visitatieverslagen komen ook wel eens negatieve beoordelingen, raadgevingen en opdrachten voor, maar concrete tekortkomingen worden slechts uitzonderlijk vermeld. Werkelijke afzetting omdat de onderwijzer niet goed presteerde, kwam zelden voor²⁷.

Maar, niet alleen in de verslagen, eveneens bij de aanvaarding van de onderwijzer spreekt men in vage termen over de intellectuele kennis. Zo bijvoorbeeld Jan Fol die zijn zoon als opvolger aanbeveelt met de woorden dat zijn zoon “alle wetenschappen noodich aen een schoolmeestere” kent²⁸. Trouwens werden vele onderwijzers aanvaard vanwege hun “*bequaemheyt*”²⁹ wat die dan ook moge omvatten.

Ik meen te kunnen besluiten dat inderdaad de kennisoverdracht van vader op zoon wellicht de enige en de beste opleiding was die de onderwijzer kreeg.

6 De schoolmeester in de zeventiende eeuw

Wij moeten vooraf opmerken dat in de zeventiende eeuw, maar ook nog in de achttiende en zelfs een gans stuk in de negentiende eeuw, ons volksonderwijs over 't algemeen weinig schitterend was en dit vooral om een drietal redenen:

1. de schoolmeesters waren zelf veelal onbekwaam;
2. de ouders hadden weinig of absoluut geen interesse voor het volksonderwijs;
3. het Rijk en in veel gevallen de besturen van de parochie bekommerden zich weinig of helemaal niet om het onderwijs en lieten de zorg ervan over aan de geestelijkheid.

²⁵ E.P. DE BOOY De weldaet der scholen. Utrecht, 1977. p. 99

²⁶ RAB, Gemeentearchief Lichtervelde, nr. 112 (12)

²⁷ RAB, Gemeentearchief Lichtervelde. nr. 112 (B, 12, 14)

²⁸ AE, B38 (1680), f. 92v.

²⁹ Ibid., B48 (1717), f.271v.

Uit dit alles en uit hetgeen we vroeger reeds schreven, begrijpen we best dat voor 't aanvaarden van een onderwijzer eerst en vooral gekeken werd naar de rechtsgelovigheid. Pedagogische geschiktheid, kennis, vaardigheid en bekwaamheid bleken in veel gevallen van minder belang, zodat we kunnen samenvatten en besluiten :

1. Degene die zich in een dorp als schoolmeester wou vestigen, had de goedkeuring van de geestelijkheid nodig;
2. Het was absoluut geen zeldzaamheid onder de lesgevers mensen aan te treffen die niet de minste opvoedkundige opleiding hadden genoten, die in sommige gevallen ten hoogste zelf konden lezen of schrijven;
3. Op financieel gebied oefende het schoolmeesterschap op onderlegde personen zeker geen aantrekkingskracht uit. Het beroep van schoolmeester was eerder weggelegd voor mensen die weinig om het lijf hadden, het betekende voor het merendeel onder hen een bijverdienste zonder meer;
4. Uitzondering op voorgaande was meestal de man die dagelijks met de pastoor in contact stond, n.l. de koster; de man die na zijn kerkdienst over geruime tijd beschikte; en wetende dat het kostersambt in vroegere tijden niet te best betaald werd, begrijpen we goed dat het ambt van schoolmeester een welgekomen aanvulling betekende.
5. Daar de koster, omwille van zijn bediening toch een zekere geleerdheid had die in de 17de en ook nog in de 18de eeuw merkelijk boven het peil van zijn medeburgers stond weten wij dat deze schoolmeesters voor hun tijd tot de best ontwikkelden behoorden en duidelijk meer intellectuele bagage bezaten dan de kleermaker, de herbergier of andere thuiswerkers waarvoor het schoolmeestersambt een welgekomen bijzaak was, vooral 's winters of in perioden van minder werk, zodat hun werkplaats of herberg dan toch nog rendeerte.

Wat opvalt bij koster-onderwijzers is de continuïteit terwijl bij de leken-onderwijzers³⁰ precies het tegenovergestelde wordt vastgesteld. In gans het decanaat Torhout bleef maar één leken-onderwijzer meer dan vijf jaar in de rekeningen of andere bronnen vermeld, n.l. Joannes Vanneste die zeker 22 jaar te Lichtervelde onderwees³¹.

Het maatschappelijk aanzien van de schoolmeester werd zeker niet bepaald door het geld dat hij verdiende. Wat zijn positie wél kon beïnvloeden was het feit dat het

³⁰ Wij maken een onderscheid tussen: de koster-onderwijzer, de leken-onderwijzer en de geestelijke. Hun positie kon immers grondig verschillen.

³¹ Lutgard Depoortere, supra, p.53

koster- en onderwijzer-schap - en in zekere mate ook de kennis - soms generaties van vader op zoon werden overgedragen. Wij stellen zelfs vast dat bepaalde families in verschillende parochies terug te vinden zijn³². Zo bijvoorbeeld, de familie Fol³³ te Lichtervelde en te Ichtegem; de familie Everaert te Lichtervelde, Loppem en Oostkamp.

6.1 De aanstelling

De aanstelling van een nieuwe schoolmeester-in-spe gebeurde, in theorie althans, in samenspraak van geestelijkheid en leken. De invloed van de laatste groep werd bepaald door de grootte van hun financiële inbreng.

Van beslissende aard was zonder twijfel de mening van de pastoor. Hij was het immers met wie de koster of de leken-onderwijzer het nauwst moest samenwerken, doch geen enkele aanduiding noch vermoeden laat veronderstellen dat de pastoor bij benoeming het alleenrecht had. Menigmaal wordt de schoolmeester slechts door de bisschop aanvaard na een gunstig advies van de pastoor³⁴.

Maar eveneens de weigering van de kandidaat, ingevolge het negatief advies van de pastoor komt voor³⁵.

Het aanstellingsrecht verschilde echter van parochie tot parochie. Voor Lichtervelde was het benoemingsrecht voorbehouden aan de bisschop³⁶; maar dit recht kon evengoed worden voorbehouden aan een abdij, een kapittel, de dorpsheer of nog verscheidene instanties samen, bijvoorbeeld de deken en de dorpsheer enz. Voeg daarbij dat dit recht na enkele tijd kon evolueren ! Hoe ook, het advies van de pastoor en de voorwaarde over het afleggen van de geloofsbelijdenis bleef voor alle

³² Het bisdom Brugge, p.247

³³ Jan Fol d' oude, van 1658 tot 1680, Jan Fol de jonge, van 1680 tot 1695, dus samen 37 jaar.

³⁴ AE, B38 (1680), f. 92v: Lichtervelde " Sij gestelt in handen van den Heere Pastor van Lichtervelde om op 't suppliant's versoeck ons te senden advijs... Advijs van de Heere Pastoor: Ick onderschreven oordeele het inhoudt deser profijtelyck te wesen..."

³⁵ AE. B48 (1717), f. 271: Lichtervelde "Ghesien dese requeste ende daerover ghehadt het advis van den heere pastor van Lichtervelde.... verclaeren wij dat wij tot noch toe niet en connen consentiren in 't versoeck alhier ghedaen

³⁶ Lichtervelde (DV 1639 -'40, BV 1745)

kandidaten gelijk, en dat niet alleen in de 17de eeuw, maar ook nog later³⁷ gedurende gans het Ancien Régime.

Vooraf deken Smidts had aandacht voor deze voorwaarde en hij vermeldt uitdrukkelijk dat door de schoolmeester van de bezochte parochie, de geloofsbelijdenis volgens de formule van Pius IV werd afgelegd³⁸.

Waren er voorkeurrechten om aangesteld te worden? Wellicht bepaald niet, maar in gans het bisdom Brugge en ook er buiten was het vrij algemeen dat de kosters het schoolmeestersambt op zich namen³⁹. Trouwens, zonder formele instructies daarover, handelde men van kerkelijke zijde alsof de koster in de eerste plaats het recht had om school te houden.

Het episcopaat zag in de dorpsschool een verlengstuk van de Kerk, en de koster-onderwijzer werd als eerste en dichtste medewerker van de pastoor beschouwd. De Kerk wilde via de school de levenswijs van de jeugd naar haar inzichten normeren en fatsoeneren. Wellicht werd in de eerste plaats een koster en niet zozeer een onderwijzer benoemd.

Geestelijke personen kwamen, althans in onze streek, praktisch niet in het dorpsonderwijs terecht. Voor Lichtervelde werd in de verslagen geen enkel geestelijk persoon als lesgever aangeduid, noch in de 17de, noch in de 18de eeuw.

Voor zover er kan nagegaan worden, speelde de burgerlijke stand van de kandidaat bij de benoeming geen of een minieme rol. Er kan niet gezegd worden dat bv. vrijgezellen de voorkeur genoten, integendeel, getrouwd zijn kon voor de schoolmeester en het onderricht zijn voordeel hebben⁴⁰.

³⁷ AE, B5 (1601), f. 131: Lichtervelde "... nach tbelijden van het Catholijck ghelov..." , B38 (1680), f. 93: Lichtervelde "... midts den selven alvooren in handen van eerwaarde heere landdeken doende professie van gheloove..."

³⁸ Zie bijlage

³⁹ D.V. 1639-'40

⁴⁰ Zie E.P. BOOY p. 103: "zonder vrouw was het haast niet mogelijk alle taken naar behoren te vervullen. Een slecht huwelijk, een slonzige vrouw of een plotseling weduwnaarschap kon de schoolmeester zo uit zijn evenwicht brengen dat hij niet meer geschikt was voor zijn werk. Een vrouw die zijn werk in de klas kon waarnemen, bijlessen kon geven, de meisjes naailes gaf, een winkel hield als bijverdienste, was een niet te onderschatten steun"

6.2 Bezoldiging

Daar het kosterschap met het onderwijzersambt zo nauw verbonden was, valt praktisch niet te achterhalen wat het loon van de onderwijzer was. Wij weten ook dat praktisch alle scholen, vooral dan in de eerste helft van de 17de eeuw, winterscholen waren⁴¹ want 's zomers waren de kinderen een onmisbare en belangrijke hulp in onze agrarische gemeenten. In die korte schoolperiode kon de onderwijzer zeker niet genoeg verdienen om de rest van het jaar op zijn lauweren te rusten.

Volgens het provinciaal concilie van 1607 moesten de dekens, mét de lokale voor-
aanstaanden of met de stadsmagistraat overleggen nopens het jaarloon van de schoolmeester⁴². Die tussenkomst kon gebeuren door de kerkfabriek, het bestuur van de dis of het dorpsbestuur. Te Lichtervelde werd door de parochie jarenlang twee pond grooten betaald aan de schoolmeester⁴³, maar in de parochierekeningen van 1661 tot 1666 wordt uitdrukkelijk vermeld dat geen betalingen meer zouden gebeuren aan de schoolmeester. Een reden daartoe werd niet opgegeven⁴⁴. Was dit een bezuinigingsmaatregel, een straf, of was het aangebrachte loon door de betalende kinders misschien te hoog opgelopen? Wij kunnen alleen maar gissen naar het waarom. Naast 't schoolgeld kon ook een betaling in natura voorkomen. Sommige visitatieverslagen melden dat de koster recht had op één, twee soms tot drie "collectes" van boter, vlees of eieren. In Lichtervelde schijnt dit niet te hebben bestaan, aangezien dit in de bewuste verslagen geen enkele maal vermeld werd, terwijl dit voor andere parochies wél gebeurde.

Nog een bron van inkomsten - soms belangrijk - was het leergeld dat de kinderen voor hun onderricht betaalden. Dit leergeld varieerde naargelang de kinderen leerden lezen, schrijven en/of rekenen⁴⁵. Arme kinderen betaalden geen schoolgeld. Volgens het geval moest de onderwijzer ze gratis onderricht geven, allemaal of en-

41 De visitatieverslagen van de dekens.

42 Conc. prov. 1607, tit. XX, c. 1, p. 397: "...Quapropter ubicumque scholae tam quotidianae quam dominicales adhuc requiruntur, agant archipresbyteri cum magistratibus et praefectis locorum, ut eae mox erigantur, simulque rationem ineant ipsis ludimagistris de annuis stripendiis provendendis."

43 R.A.B. Gemeentearchief Lichtervelde, nr. 117 (1718), p. 33 "Voorts betaelt aen Ferdinandus Everaert (zie verder) schoolmeester deser prochie over sijnen jaerlijcsche toelaege tot causen van het leeren van d' aerme kinderen deser prochie..."

44 RAB, Brugse Vrije. register, nr. 8102: "... en dat tot de up segghijnghe van het gemelde pensioen."

45 AE B72 (1680), tussen f. 203 en 204.

kele, de dis paste dan soms bij. Dit kon gebeuren met een forfaitair bedrag of per kind. Voor Lichtervelde vonden wij niets ter zake.

Uit voorgaande kunnen wij afleiden dat het inkomen van de onderwijzer uit meerdere niet te controleren componenten bestond, verder weet men in de meeste gevallen niet hoeveel les-maanden er waren en men kent nog minder het aantal kinderen dat de lessen volgde.

Wanneer de koster-schoolmeester echter meer tijd spendeerde aan nevenfuncties dan aan zijn hoofdbezigheden, zat het gevaar erin dat de overheid ingreep.

Koster-onderwijzer Jan Fol liet het zover niet komen en stelde zelf voor om het onderwijzersambt aan zijn zoon te mogen overdragen *“doordies oock dat hij Jan Fol heeft verscheyde occupation, syne familie en oock de prochie raekende, alzoo hij is burghmeester van Lichtervelde...⁴⁶”*.

Na advies van de pastoor werd zijn voorstel aanvaard.

7 De schooltijd

Vele schooltjes waren slechts een gedeelte van het jaar open. De schoolperiode liep gewoonlijk van Allerheiligen tot Pasen⁴⁷. Vanaf halverwege de 17de eeuw zien we de winterscholen stilaan evolueren naar scholen die gans het jaar door geopend zijn... Dat de dekens in hun verslagen expliciet vermelden dat de school gans het jaar door open staat voor het onderwijs, toont aan dat deze toestand eerder uitzonderlijk was.

Lichtervelde volgt deze algemene trend. Uit de verschillende verslagen kan onderstaand overzicht gegeven worden.

1639-40 ⁴⁸	1644	1651	1685 ⁴⁹
√ (w)	√	√	√ (j)

Verklaring:

de jaartallen zijn de jaren van de visitatieverslagen.

√ = er wordt school gehouden;

⁴⁶ AE. B72 (1680), tussen f. 203 en 204.

⁴⁷ “Het bisdom Brugge”. p. 144

⁴⁸ L. DEPOORTERE. p. 29

⁴⁹ DV. 1685 - zie bijlage

(w) = er wordt uitdrukkelijk vermeld dat enkel in de winter wordt school gehouden;

(j) = er wordt uitdrukkelijk vermeld dat er gans het jaar door school gehouden wordt.

8 De leerlingen

Uit de bronnen kunnen we moeiiijk een juist antwoord geven op de vraag wie er deel uitmaakte van het publiek van de dorpsonderwijzer.

E. De Booy stelde dat in de 17de- en ook in de 18de eeuw vooral de middenlaag van de bevolking de dorpschool bezocht⁵⁰. De bovenlaag kon zich een privé-leraar veroorloven terwijl de benedenlaag niet in aanmerking kwam omwille van de té grote armoede. Dit was dus zo in Noord-Nederland, doch het heeft er alle schijn van dat hier in Zuid-Nederland een gelijkaardige toestand heerste. Uit het proces tegen onderwijzer Joannes Coene uit Lichtervelde (1770 - zie verder) kunnen we opmaken dat de drie ondervraagde ouders van leerlingen die bij meester Coene les hadden gevolgd, er een “wever” was en de andere twee waren “landman”. Wever en landman, dat waren de gewone dorpelingen. Was het zo in de 18de eeuw, dan mogen we zeker veronderstellen dat de toestand in de 17de eeuw wel dezelfde was.

Wat de kinderen van de benedenlaag betreft, voor deze groep had de Kerk wellicht het meest belangstelling. Zij had hierbij oog voor het godsdienstonderwijs en zag in de school een middel om de gelovigen te beschermen tegen de ketterij⁵¹. Zo zorgde de Kerk dat aan steungerechtigde armen gratis onderricht werd verstrekt. Daar de (kerkelijke) overheid de steunverlening afhankelijk maakte van het schoolgaan, waren de kinderen van deze groep praktisch verplicht naar school te gaan.

Uit het hoofdstuk “De schooltijd” weten wij dat bijna gans de 17de eeuw er alleenlijk 's winters (en in de lente) werd les gegeven; in de zomer en de herfst niet. Zoals de pastoor van Lichtervelde zelf zegt, zorgde hij dan persoonlijk voor het catechismus-onderricht.

Uit voorgaande kunnen we besluiten dat in de meeste situaties, het schoolgaan bepaald werd door de financieel-economische toestand van het gezin.

Wij kunnen ons nu ook afvragen vanaf welke leeftijd en voor welke duurtijd de kinderen school liepen. Gegevens om daarop een positief antwoord te geven, werden

⁵⁰ E. DE BOOY, Naar school. Schoolgaande kinderen in de Noordelijke Nederlanden in de zeventiende en achttiende eeuw (1981) p. 427-441.

⁵¹ H. ELIAS, p. 262

niet gevonden, ook de disrekeningen laten ons op dat gebied in de steek. Het feit dat het onderwijs hoofdelijk was, liet toe dat kinderen van verschillende leeftijd en vordering bij dezelfde meester zaten, en hoelang ze naar school gingen, hing weeral af, in verreweg de meeste gevallen, van de economische situatie van de ouders. Over het aantal schoolgangers hebben we ook geen absolute gegevens. De bevolking van Vlaanderen schommelde tot de jaren 1700 tussen de 1 à 1,5 miljoen inwoners. Het aantal steeg er niet boven uit, maar daalde ook niet beneden die grens. Op korte termijn waren er wel enorme fluctuaties ingevolge oorlogen, de zwarte dood (pest) en andere epidemies⁵². Daaruit volgt dat er in de 17de eeuw niet zoveel schoolgaande kinderen waren⁵³. En ook in de schoolbijwoning speelde de toestand van het gezin weer zijn rol, want, hoe gering het door sommigen te betalen schoolgeld ook was, in tijden van nood werd er op bespaard, en, in de ogen van velen was dit schoolgeld trouwens een luxe-uitgave, daarbij een bijkomende werkkracht was steeds welkom, soms onmisbaar, al was het maar om het vee te hoeden⁵⁴. Zo kon het aantal leerlingen dat de school bijwoonde sterk verschillen, niet alleen per seizoen, maar ook per dag. Slecht weer, een dagje helpen thuis, waren redenen om de kinderen niet naar school te laten gaan⁵⁵.

De vraag stelt zich nu ook in hoever meisjes de dorpschool bezochten. In het protestantse Noord-Nederland vond men het beslist nodig voor een meisje om de bijbel te kunnen lezen⁵⁶. In Vlaanderen werd meisjesonderwijs zeker nuttig geacht maar dit werd belemmerd door bezwaren van praktische aard. De Kerk was gekant tegen het samen onderwijzen van jongens en meisjes⁵⁷.

Het liefst had de overheid dat meisjes door een vrouwelijke, de jongens door een mannelijke leerkracht werden onderwezen⁵⁸. Zonder veel dieper in te gaan op deze

⁵² Leuvense vereniging voor volkskunde, Leuven, 1987, p. 72

⁵³ Het bisdom Brugge. p. 144. Lichtervelde, Torhout en Wingene, hebben in 1692 elk 1400 communicanten. Deze vormden zowat 2/3 van de bevolking of ongeveer 21 000 zielen. De potentiële schoolgangers, t.z. de kinders tussen de 7 en 14 jaar bedraagt ongeveer 17%. Dit maakt bij benadering ongeveer 357 jongens en meisjes. Berekening volgens p. 146.

⁵⁴ L. DEPOORTERE. p. 73

⁵⁵ E. DE BOOY, p. 73

⁵⁶ E. DE BOOY, p. 76

⁵⁷ Conc. Prove. 1607, tit. XX, c. 3, p. 397: "Optat haec synodus, ut tam in Dominicalibus quam aliis quibuscumque scholis, masculi a viris, et puellae a mulieribus tantum instruantur: ubicumque tamen id obtineri non poterit, saitem locis et interstitiis masculi a puellis separentur."

⁵⁸ R. CHARTIER, M. COMPÈRE en D. JULIA, p. 11

kwestie, hebben we alle redenen om te veronderstellen, dat hier te lande, jongens 6n meisjes gewoon samen les volgden bij dezelfde meester. De financiële kant -bijkomend lokaal, tweede leerkracht- speelde daar zeker een rol in.

Wat de terminologie van de visitatoren betreft, die brengt ons geen stap dichterbij het onderscheid tussen jongens en meisjes.

In andere bronnen spreekt men van "*ioncheyt*" of "*kijnders*". Een Lichtervelds document vermeldt "*de jongers*"⁵⁹ maar in Lichtervelde, en zeker in vroegere tijden, kan dat zowel op meisjes als op jongens betrekking hebben. Het zijn tenslotte de discrepancies die ons doen vermoeden dat co-instructie gebruikelijk was, daar zowel namen van meisjes als van jongens worden opgegeven die gratis onderwijs bij dezelfde meester ontvingen⁶⁰.

9 Het schoolgebouw

Het centrum van de gemeente Lichtervelde is steeds het marktplein met de kerk geweest. Door de nauwe verbondenheid van het kerkgebeuren en het schoolleven was het best en normaal de school dicht bij de kerk te hebben. Ook het feit dat heel wat onderwijzers ook koster waren, werd deze nabijheid praktisch een noodzaak.

Toch was dit in Lichtervelde zeker niet de ideale plaats. De schooljeugd berokkende te veel schade op het kerkhof en aan de kerk zelf. Dit weten we door de klachtbrief van de pastoor en de kerkheren van Lichtervelde, gestuurd naar bisschop Christophorus die de toestemming geeft om de kosterij over te brengen van het marktplein naar de Potteriestraat⁶¹.

Met de kosterij verhuisde meteen ook de school, want, zoals op vele andere parochies deed dit "*costeriehuys*" of toch één of twee kamers ervan ook dienst als schoolhuis⁶².

Was het kosterhuis eigendom van de parochie of van de dis, of werd de woning door 66n van beide instanties gehuurd, dan was dit, zoals we verder nog zullen zien, zeker geen garantie voor een goed onderhoud ervan...

⁵⁹ BAB, f. 228, Parochiebundel Lichtervelde. Aanvraag om de school te verhuizen. Zie klachtbrief in bijlage.

⁶⁰ L. DEPOORTERE. p. 78

⁶¹ Zie bijlage

⁶² Visitatieverlagen

Over meubilair en didactisch materiaal vinden we niets, zodat we mogen veronderstellen dat de onderwijzer en de leerlingen zich met zeer weinig moesten tevreden stellen.

10 Wat er werd aangeleerd en hoe dit gebeurde

We weten reeds dat bij de benoeming van de onderwijzer, de morele eigenschappen en de levenswandel meer doorslaggevend waren dan de intellectuele capaciteiten. Zonder twijfel is het dan ook zo dat hetgeen in de praktijk onderwezen werd, in grote mate afhankelijk was van het kennen en kunnen van ieder onderwijzer afzonderlijk. Was de schoolmeester een gestudeerd, plichtbewust persoon, dan profiteerden de leerlingen daar zeker van.

In de meeste rekeningen is de taak van de onderwijzer omschreven als “het houden van de schole” of “het leren lezen en schrijven”. Beide termen worden eenvoudig door elkaar gebruikt. Toch kunnen we daaruit begrijpen dat leren lezen en schrijven de hoofdbezigheid was van elke schoolmeester. Rekenen kwam slechts op de derde plaats. Zonder aangestipt te zijn in de rekeningen weten wij dat de godsdienstige opleiding eveneens op het programma stond. In 1601 werd Pieter Valcke aanvaard om de kinderen van Lichtervelde “te instrueren nach de Catholijke Roomsche kerke⁶³”.

Precieze gegevens over de manier waarop het onderricht gebeurde, zijn niet gekend. We mogen veronderstellen dat men zoals elders⁶⁴ begon met het leren lezen. De grote verscheidenheid van kinders, zowel wat betreft leeftijd als de duur van het schoolgaan, verplichtte de schoolmeester hoofdelijk onderwijs toe te passen. Zo konden de oudere of verstgevorderde leerlingen de jongere wat helpen. Over 't algemeen leerde men spellen en elke letter afzonderlijk noemen tot men 't ganse alfabet kende. Daarna leerde men de lettergrepen, woorden, zinnen, tot men aan de boekjes kon beginnen⁶⁵. Maar welke boekjes in Lichtervelde gedurende de 17de eeuw precies gebruikt werden, wordt nergens vermeld.

⁶³ AE, B 5 (1601), f. 131

⁶⁴ M. DE VROEDE. Van schoolmeester tot onderwijzer. Universiteit Leuven. Werken op het gebied van de geschiedenis en de filologie. 5de reeks, dl. VII. 1978. p. 51-52

⁶⁵ E. DE BOOY, p. 49-51

10.1 Het catechismusonderricht

De algemene ontredde van de samenleving op het einde van de 16de eeuw, had ook religieuze onwetendheid tot gevolg. Vele mensen kenden zelfs de elementaire gebeden niet. Daarom spande de contrareformatorische Kerk zich in om het godsdienstonderwijs in het begin van de 17de eeuw te doen ingang vinden, en als gevolg daarvan, bepaalde het provinciaal concilie van 1607 dat het onderrichten van de jeugd in de geloofs- en zedenleer, op iedere zon- en feestdag tot de taak van de pastoor of de onderpastoor behoorde.

We moeten hier echter even het latere hoofdstuk over de zondagsscholen vooruit lopen.

Het doel van de zondagsscholen, en deze waren vooral op stadskinderen gericht⁶⁶, bestond er in de arme jongeren die reeds in het arbeidsproces ingeschakeld waren, eveneens een godsdienstige opvoeding te kunnen bijbrengen en in tweede instantie ze te leren lezen en schrijven⁶⁷. Een formule die op de buiten niet, in de steden wél succesvol was⁶⁸.

Op het platteland werd de plaats van de zondagsschool eigenlijk ingenomen door het catechismusonderricht als dusdanig, hetgeen in de eerste decennia van de 17de eeuw een moeilijke start kende, doch een stevige positie uitbouwde voor de rest van het Ancien Régime⁶⁹.

Merken we op dat het vooral op de buiten soms erg moeilijk was om catechismusonderricht te geven. Veelal werd het gedwongen stopgezet in perioden dat de ouders de kinderen thuis hielden, bv. tijdens de oogstperiode⁷⁰. Ook de

⁶⁶ L. DEPOORTERE, p. 106

⁶⁷ Conc. prov. 1607, tit. XX: De scholis, p 398 "Scholas dominicales frequentantes non tantum doceantur legire et scribere; verum etiam et quidem praecipue, instituantur in rudimentis fidei: et ante omnia doceantur Orationem dominicam, Salutationem Angelicam, Symbolum fidei, Praecepta Decalogi et Ecclesiae, modumque confitendi ac missae sacrificio inserviendi, et qui grandiores sunt, rationem etiam se parandi ad communionem."

⁶⁸ M. CLOET. Het godsdienstig onderricht. - Algemene Geschiedenis, dl. 8 p. 400-402

⁶⁹ Het bisdom Brugge, p. 139

⁷⁰ DV 1639 -'40, p. 34 : "eo quod peuri toto illo tempore templum non frequentent et a parentibus accipiant mandatum custodenti vaccas, colligendi foenum et spicas, aliaque opera agricolis propria subeundi".

oorlog was soms oorzaak van onderbreking⁷¹. Wij weten reeds dat in dergelijke gevallen te Lichtervelde de pastoor toen insprong.

Maar ook andere externe factoren die hun tol eisten, konden in de 17de en ook nog in de volgende twee eeuwen het broze onderwijsnet grondig ontwrichten en in de war sturen: ziekte (epidemieën) en hongersnood die, met de oorlog dé drie gesels waren die steeds als het zwaard van Damocles boven het hoofd hingen.

Wat deed de Kerk nu om de jeugd een katholieke overtuiging bij te brengen en om ze te vrijwaren van ketterij?

Voor de vrijwaring tegen de ketterij werd een strenge boekencensuur ingesteld, en voor het onderricht zelf hebben de Jezuïeten een niet te onderschatten rol gespeeld. Zij waren de grote promotoren van het catechismusonderricht. Om de waarheden dieper te doen doordringen, maakten zij o.a. gebruik van liederen⁷² met teksten o.a. over de dood en over de kortstondigheid van het leven⁷³. De gemiddelde levensduur bedroeg toen niet eens de helft van heden ten dage. Maar vooral met de "Mechelse catechismus" van 1623, hoofdzakelijk door hen opgesteld, hebben zij een belangrijke, niet te onderschatten bijdrage geleverd tot de kennis van de geloofswaarheden. Maar dat alles belette niet dat alles moeizaam en traag verliep. Volgens deken Smidts van Torhout was er, wegens het oorlogsgevaar nog geen echt catechismusonderricht gegeven, en, alleenlijk de pastoor van Lichtervelde had een lijst van de schoolgaande kinderen⁷⁴.

Op 7 februari 1640 vaardigde het vicariaat zeer gedetailleerde instructies uit⁷⁵. Wellicht mede daaraan ook werd er tijdens de tweede helft van de eeuw ern-

⁷¹ DV 1639 -'40, p. 34 : "Lectio haec multis in licis facta non est ob periculum hostis tentantis anno presenti cum suo exercitu ..."

⁷² Het Prieel der aheestelycke melodie. Brugge, 1609. Een uitgave van de Jezuïeten voor de schoolgaande jeugd van Brugge, opgedragen aan Mgr. de Rodoan. Het Prieel werd tenminste vijfmaal herdrukt. Het bisdom Brugge p. 148

⁷³ Het bisdom Brugge, p.149 : De gemiddelde levensverwachting bedroeg toen niet eens de helft van heden ten dage.

⁷⁴ Het bisdom Brugge, p. 140

⁷⁵ Het bisdom Brugge, p. 139

stige vooruitgang geboekt. Zo was in 1685 de Torhoutse deken Caura, in fel contrast met zijn voorganger Smidts, tevreden over het catechismusonder-richt⁷⁶.

Het tijdstip en de manier van aanbrengen van het onderricht verschilde van parochie tot parochie. Gewoonlijk was dit elke zondag of feestdag.

Uit de decanale verslagen kunnen we opmaken dat er op vele parochies een beurtrol was: de ene zondag preek, de volgende zondag catechismusonderricht⁷⁷.

Wij besluiten. Het catechismusonderricht was tijdens de eerste helft van de eeuw meestal nog vrij ontoereikend, spijs het prioritair belang dat de kerkelijke overheid er aan hechtte. De instructie van 1640 heeft maar haar vruchten afgeworpen in de tweede helft van de eeuw.

11 Eerste vermeldingen van scholen te Lichtervelde

Zeer vroeg na de woelige tijd van de zestiende eeuw, in een tijd dat onze parochiekerk nog in puin lag⁷⁸, vinden wij een eerste verwijzing naar een bestaande school, wellicht de eerste in onze streek, in alle geval de eerste in het decanaat Torhout⁷⁹ en dit nog voor het Twaalfjarig Bestand (1609 - 1621).

In 1601 n.l. had de parochie Lichtervelde reeds een koster-onderwijzer. Een zekere ongehuwde Pieter Valcke had hier niet alleen de kosterij voor zijn rekening genomen, maar hij was ook begonnen met een school te houden. Daartoe werd de levenswandel van Pieter Valcke gecontroleerd, ook de geloofsbelijdenis moest hij afleggen "... nacht 't belijden van het Catholijck ghelov..."⁸⁰ en, wanneer zijn katholiciteit was aangetoond kreeg hij op 25 december 1602

⁷⁶ Het bisdom Brugge, p. 140

⁷⁷ L. DE POORTERE, p. 107

⁷⁸ "Ende oock Lichtervelde was beroeft ende som verbrand, 1583" G. Weydts p. 80, K. De Flou.

⁷⁹ L. DE POORTERE, p. 31

⁸⁰ AE, B5 (1601), f. 131: Lichtervelde

van bisschop Lambrecht de toestemming om verder school te houden⁸¹. Wellicht was hij de eerste schoolmeester die in Lichtervelde opnieuw begon les te geven. In alle geval stond hij aan het begin van een bloeiend onderwijsgebeuren en voortaan is het mogelijk de namen van 'de verscheidene schoolmeesters terug te vinden.

Gelijk hoe, het is een feit dat het onderwijs te Lichtervelde bij de aanvang van de 17de eeuw reeds vaste voet kreeg, in tegenstelling met de omliggende parochies waar nà de beroerde tijden het onderwijs veel trager op gang kwam en de uitbouw van het onderwijsnet maar stapvoets verliep⁸².

De enige parochie in het decanaat Torhout die voor het Twaalfjarig Bestand onder dezelfde voorwaarden de toestemming krijgt om een schooltje te openen, is de parochie Oostkamp, maar dat pas zes jaar later⁸³.

Hoelang koster-onderwijzer Pieter Valcke dienst deed of wie hem opvolgde weten we niet precies, maar wat we wel weten is dat het schoolleven in alle geval gehandhaafd bleef, want in 1627 schreef de Lichterveldse pastoor een brief naar het bisdom om de school, gelegen naast de kerk en het kerkhof te laten verhuizen naar de Potteriestraat, dit omwille van de schade die door de kinders op het kerkhof wordt verricht aan de jonge bomen, de kruisen en aan de kerk zelf⁸⁴.

“Op verhoog van de heer Pastoor Carolus Billiet⁸⁵ ende kerckmeester van de prochiekerke van Lichtervelde, versouckende te mogen vermenghelen⁸⁶ het huys ende erfve van de oude schoole aldaer ghelegen omtrent de kercke voor een nieuw huys dat ghemaect zal worden op

⁸¹ A. DEWITTE, Benoemingen van pastoors en schoolmeesters onder het episcopaat van Mt. Lambrecht 1596 - 1602. Biekorf, dl. LXXXVI, 1981, p. 240-244.

⁸² L. DE POORTERE, p. 30-31-32.

⁸³ AE, B7 (1607), f. 65r.

⁸⁴ Zie bijlage.

⁸⁵ Pastoor te Lichtervelde van 1626 tot 1630. C. SINTOBIN, Manuscript p. 4

⁸⁶ vermenghelen = verwisselen

*de erfve van de capelrie; dat om te beletten het spelen van de kinderen opt kerckhof ende andere schaden die de kinderen met het spelen zijn doende, is gheapostilleert*⁸⁷“.

De school hier genoemd, was waarschijnlijk het hoekhuis van 't Kerkplein en de Burg, bewoond door de kosterfamilie Fol, nu de juwelierswinkel van Marcel Gysels⁸⁸.

Het kerkhof waarover de pastoor het heeft, was tot 1806 gelegen rond de kerk, en de erfve van de capeirie was grond die aan de kerk toebehoorde en waarvan de inkomsten toekwamen aan de kapelaan of onderpastoor. Deze grond lag ten noorden van de Potteriestraat, als volgt beschreven in de ommeloper van 1714⁸⁹: *“Eene langhe erfve loopende van de pastorijewal suytwaert tot in de potteriestraete, half hier medeghemeten met aldaer een woonhuys ende schoole oppestaende, groot 0-0-80 R”*.

(0 gemete, 0 lijnen, 80 roeden, Brugse maat)

De eigenaar van de gebouwen toen, was Joannes Van Neste die er in die tijd school hield.

Uit de ommeloper van 1773 weten wij dat de school er toen nog was en in dat jaar toebehoorde aan koster-onderwijzer Ferdinand Everaert. De school zal er wellicht gebleven zijn tot aan de Franse tijd.

Volgens het decanaal verslag van 1639 waren er toen zeker twee onderwijzers op de parochie hoewel er slechts enkele maanden op het jaar werd les gegeven⁹⁰.

In die periode, n.l. in 1640 was Petrus FOL koster, maar geen onderwijzer. Best wellicht, want hij was aan de drank verslaafd. Het schoolmeesterambt werd uitgeoefend door Arnoldus Van Geluwe die de geloofsbelijdenis had afgelegd en bisschoppelijke toelating had verkregen. Hij wordt vanaf 1649 in de parochierekeningen als koster vermeld en kreeg voor het leren van de arme kinderen zestig pond parisis⁹¹. De diensten van het koster- én onderwijzerschap gaven hem een inkomen van 108

⁸⁷ BAB, acta 13 f. 138 - 6 maart 1627

⁸⁸ KAD. F 207c - 206d. C. SINTOBIN, Manuscript p. 4

⁸⁹ Thans woning Dr. Pareit. KAD. F. 159d. C. SINTOBIN, Manuscript, p. 4

⁹⁰ L. DE POORTERE p. 34

⁹¹ J. POLLET. Scholen en schoolmeesters in de dekenij Roeselare 1749-1792. Biekorf, dl LII, 1951, p. 111-114. 60 pond parisis komt overeen met 5 pond groot.

pond parisis. Dat hij een praatzieke vrouw had, weten we reeds. Arnoldus was kostert-onderwijzer tot 1658.

Enkel volgens het verslag van deken Smidts weten we dat in 1639-1640 Nicolaus Van Geluwe een andere schoolmeester was. In de rekeningen is er niets over hem te vinden. Wellicht hield Nicolaus zich onledig met de "andere" in het verslag vermelde school. Zou het hier soms om een Franse school gaan, nog voor deze van Geldolphus De Rinck⁹²?

In het jaar 1653 wordt inderdaad door Geldolphus De Rinck een "Franse school" opgericht waarover we heel wat details kennen⁹³. We weten dat het in die tijd iedereen toegelaten was een school op te richten Om de kinderen te onderwijzen mits men door de overheid -praktisch steeds de geestelijkheid- erkend werd.

Bij de oprichting van de "Franse school" stellen wij nu vast dat de burgerlijke overheid zich ook, en dus wellicht bij uitzondering, met het onderwijs inliet, daar zij het is die de toelating geeft tot de oprichting van deze "Franse school". Het is immers in het resolutieboek van het plaatselijk bestuur dat wij de vermelding vinden van de aanstelling van meester De Rinck. Wanneer deze aanstelling gebeurde, was De Rinck waarschijnlijk reeds een drie tot vier jaar aan 't werk⁹⁴.

Waarom een Franse school? De 17de eeuw was de eeuw van de aanhoudende oorlogen met Frankrijk en de voortdurende omgang met de Franse troepen in onze omgeving, wettigde de kennis van hun taal. Trouwens in de hogere klassen voornamelijk had verfransing gemakkelijk plaats gevonden. Dit gold immers als een teken van een bepaalde cultuur!

Verder bestond toen in sommige families de gewoonte om hun kinderen naar Wallonië te sturen om daar een vak, maar ook het Frans te leren⁹⁵. Wanneer men hier nu zo'n Franse school oprichtte, konden de ouders veel kosten uitsparen en had men meteen de kinderen dichterbij huis.

⁹² DV. 1639-1640. Zie bijlage: Het onderwijs te Lichtervelde in de visitatieverslagen.

⁹³ Zie bijlage. Over De Rinck, meer in Biekorf, dl LXXXII, 1977, p. 203-213 en Biekorf, dl LXXXIII, 1978, p. 221-227

⁹⁴ In de parochierekeningen werd De Rynck de eerste maal vermeld in 1654. (RAB, Gemeentearchief Lichtervelde, nr. 8102.)

⁹⁵ R. CASTELAIN. Kinderen en hun opvoedina in de kasselri* Oudenaarde tijdens het Ancien R6aime. (1500-1800). Oudenaarde, 1979 p. 106-107

Meester De Rinck, die tot de betere stand behoorde, hield hier school in een voor- naam huis, door hem zelf aangekocht, en gelegen in “*de noortwesthouck, met den voorhoofde op de marckt*”. Nu het woonhuis van veearts Heer Willy Colpaert⁹⁶.

Zijn “fransoysche schoole” moet een goede naam gehad hebben, aangezien ze be- zocht werd door heel wat vreemde leerlingen, zo o.a. door zonen van voorname Bruggelingen: *sieur Heyndrich Pruyssenaere, sieur Reynier Waucquier, sieur Boude- wyn Nollet, advocaat Blanckaert enz*⁹⁷. Er kwamen echter ook leerlingen uit Gent en Diksmuide, maar eveneens en grotendeels uit de omliggende dorpen. De leeftijd van de kinderen schommelde tussen de 12 en 19 jaar, en hun aantal lag zowat rond de twintig. We moeten zijn school dus eerder als een vorm van voortgezet onderwijs beschouwen.

Zoals meester Jan Fol wordt ook -wij weten niet om welke reden- meester De Rinck door de parochie niet betaald. Was de overheid de mening toegedaan dat zij met hun onderwijs genoeg verdienden, of ging het om besparingsmaatregelen, wij kun- nen er alleenlijk maar naar gissen. Hoe ook, het bestaan van deze “*Waelse schoole*” bevestigt m.i. een vrij positieve onderwijssituatie voor onze landelijke ge- meente.

Meester Gheldolphus had twee zonen: Joris, die Jezuïet werd, en Pieter Quintinus. Hij stierf te Lichtervelde in 1684, in de ouderdom van 68 jaar⁹⁸.

Dat de school van meester De Rinck uitsluitend Franstalig was, kunnen we afleiden uit de tekst van 1680 die verder volgt.

In 1658 wordt Jan Fol koster en naar z'n eigen zeggen ook schoolmeester⁹⁹. De re- keningen vermelden echter uitdrukkelijk dat de gemeente geen vergoeding meer zou betalen aan de schoolmeester¹⁰⁰. Toch ging het Jan Fol voor de wind, zodanig dat hij in 1680 wegens zijn drukke bezigheden geen tijd meer had om school te houden. Hij was intussen n.l. burgemeester van Lichtervelde geworden.

⁹⁶ KAD. F-250a. C. SINTOBIN, Manuscript, p. 5

⁹⁷ C. SINTOBIN, Manuscript p. 5

⁹⁸ RAB. “Staat van goederen en weserie Ardoye”. Zijn zoon, scholastieker Joris overfeet te Leu- ven op 8 juli 1684 (Poncelet p. 110)

⁹⁹ AE, B 38 (1680), f. 92v - 93r

¹⁰⁰ RAB, Brugse Vri-je, resister, nr 8102 (1660); “Ende wat anne gaet het pensioen vande school- meester ghebrocht int cohier van oncosten is byde ghemeenten ghesolveert hem geen pensi- oen meer te betaelen.”

1680 - Jan Fol heeft het schoolmeesterschap dus twaalf jaar uitgeoefend. Hij biedt zijn ontslag aan ten voordele van zijn zoon, Jan Fol junior, waarbij hij voor zijn zoon het alleenrecht voor dit ambt wou hebben naast Gheldolphus De Rinck: “... *ter exclusie van alle andere, alsoo dezelve prochie voorzien is van noch een tweeden schoolmeester, gheenaemt Gheldolphus De Rinck, die de ioncheit instrueert in de waelse taele, gheadmiteert, mits doende in handen van den landtdeken (scolaster), professie van gheloove*¹⁰¹”.

Bisschop Baillencourt liet de plaatselijke pastoor beslissen over het al of niet inwilligen van de vraag van Jan Fol d'oude. Jan junior kreeg gunstig advies en kon als schoolmeester beginnen¹⁰², na het afleggen van de geloofsbelijdenis “... *midts den selven alvooren in handen van eerwaarde heere landtdeken doende professie van gheloove...*”

Twee jaar later werd hij eveneens koster ingevolge het ontslag van zijn vader in zijn voordeel¹⁰³.

Jan Fol de jonge is waarschijnlijk niet lang schoolmeester geweest want in 1685 schrijft deken Caura dat de koster geen school opent omdat er twee andere schoolmeesters waren. Gheldophus De Rinck hield een Franse school, de andere meester een Vlaamse¹⁰⁴. De deken vermeldt ook dat er gans het jaar door les gegeven wordt op de parochie¹⁰⁵.

Vanaf 1695 was Joannes Van Neste schoolmeester. Was hij soms de andere schoolmeester waarover deken Caura sprak, of misschien de opvolger van Jan Fol junior die terug in dienst was gekomen? Als schoollokaal werd een kamer gehuurd bij Bastiaen Santis. Van 1696 tot 1699 huurde de parochie ook een huis “*alwaer de jeghenwoordighe schoolmeester is woonende*¹⁰⁶”. Voor het leren van de arme kinderen kreeg hij twee pond grooten.

De beroepsloopbaan van Joannes Van Neste duurde 22 jaar en eindigde dus in 1717.

¹⁰¹ BAB. acta 38, f. 92 (3 oktober 1680)

¹⁰² AE B 38 (1680), f. 92v - 93r.

¹⁰³ AE, B. 39 (1682), f. 80v.

¹⁰⁴ DV. 1685. Zie bijlage: Het onderwijs te Lichtervelde in de visitatieverslagen.

¹⁰⁵ Ibid

¹⁰⁶ RAB. Brugse Vrije, registers, nr 8104

12 Algemeen besluit

Lichtervelde heeft, in vergelijking met andere gemeenten, een massa bewaarde bronnen en had, vanaf de jaren 1600, voor de omliggende gemeenten, in die periode reeds een bloeiende onderwijssituatie die zich verder handhaaft gans de 17de eeuw en zoals we later zullen zien, ook verder in de 18de eeuw.

Heemkundige kring Karel Van de Poele

13 Bijlagen

13.1 Klachtbrief van de pastoor en de kerkmeesters van Lichtervelde gericht aan bisschop Christophorus¹⁰⁷

“...hoe dagelijks bij de jongers der selver prochie, groote moetwillicheyt ende schaede wort gecommitteert met te spelen op het kerckhof, alwaer haerlieder voorouders begraven sijn, ende alle gheloovighe christenen menschen vande voornoemde prochie begraven moeten worden, waer door niet alleen de cruysen worden ghebroken nemaer de jonghe boomen worden zoo getracteert met inne te snijden, te trecken, te wringhen, ende met steenen in te werpen dat de selve niet en connen bechlyven, jae dat meer is, door het voornoemde werpen met steenen worden de glase vensters, schalliedacken, muragien, ende borderessen vande voorseyde kerke zeer gheschonden ende ghebroken, ten grooten achterdeele ende schade vande selve kercke, ende want alle de selve jongers op het kerckhof worden ghecommitteert uyt oorsaecke dat de costerije ende schole daer de jongers worden ghefnstrueert, op het selve kerckhof staende geene souffisante erfve en is hebbende om bijhemlieden te spelen, ende daer door de selve schade t' eviteren...”

¹⁰⁷ BAB, F 228 Parochiebundel Lichtervelde en AE B 13 (1627), f. 138r

13.2 Aanstelling tot onderwijzer van dhr G. De Rinck - 1660¹⁰⁸

Actum den V 9bre 1660, hebben bailliu burchm (eester) en (de) schepenen der heerl (ychede) ende prochie van Lichtervelde gheadmitteert als schoolm (eester) den persoon van mer (mijnheer) gheldolphus de Rinck tot exerceren van de fransoysche schoole alhier bij een jaerlicx pensioen van seven ponden grooten viaems vryheyt van logement van soldaten als vryheyt van alle setting (he) en (de) poinctyn (ghe) die hem ter cause van deserve exercisse ende het ghebruick van syn huus ende erfve soude moghen ghestelt en ghebruict worden ten respecte van welcken den voor (noemden) mer (mijnheer) gheldolphus de Rinck verobligiert wort te leeren ende te onderwysen de kinders van de inghesetenen deser prochie, te weten de ghonne niet scrivende voor zes stuyvers en de ghonne scrivende voor acht stuyvers ter maent, mitsgers (mitsgaeders) alle jaere zes aerme kinders die hem by den collegie sullen ghedesigneert worden zonder recompense ofte eenich vergheit daervoorts wordt hij De Rinck verobligiert in deserve exercisie heerelyck ende deughdelick te acquiteeren van syn devoir.

Actum supra t oorconden my als greffier neffens thandteecken van voorn (oemde) De Rinck

G. De Rinck 1661

Jacobus de Cuypere 1660

¹⁰⁸ Resolutie Bouck der heerlickheede van Lichtervelde (1637-1696) f. 220 blz. 92

13.3 Het edict van de Aartshertogen (1608) bekrachtigde de bepalingen omtrent de aanstelling van de onderwijzer¹⁰⁹

*“...Inden eersten dat niet gheoorloft en sal wesen, aen wyen dat het oock zij, schole te houden, om te onderwysen eenighe kinderen, t’ zij knechtkens oft dochterkens, al eer hy daervan oorlof sal hebben vercregen van den Scholaster der plaetsen, indien daer eenen is, ende elders, Vanden lantdeken, ende oock mede van onsen officier principael: welke permissie niet en sal ghegeven worden dan aen alsulcke persoonen, van wyens goet leven, Religie, nyheyt ende wysheit **zy** volle satisfactie Sullen hebben, ontfaende van hem oock de professie ende be-lydinghe van gheloove **by** t’ voorseyde synode gheordineert ende ghestatueert”*

¹⁰⁹ Synodium Belgicum, di. 1, p. 414

13.4 Het onderwijs te Lichtervelde in de visitatieverslagen

Hieronder worden alleenlijk die passages opgenomen die met het onderwijs of de onderwijzer te maken hebben¹¹⁰.

15 mei 1639 en 17 mei 1640. Deken Walter Smidts.

Ludimagister Arnoldus Van Geluwe, admissus ab episcopo, professionem fidei fecit. Est et alius ibidem ludimagister Nicolaus Van Geluwe, qui etiam fecit fidei professionem. Debet docere de consensu episcopi.

16 mei 1651. Deken Jakob Van Gerensdael.

Custos est Arnoldus Van Geluwe, aperit scholam, laudatur a cantu, sed minus gratus causa uxoris loquacis.

18 oktober 1684. Bisschop Humbert De Precipiano.

Quoad scholam nulla est difficultas.

() 1685. Deken Judocus Caura.

Custos bene fungitur officio suo, sed non aperit scholam quia duosunt alii ludimagistri qui per totum annum scholam aperiunt et tuentutem docent, unus Gallice alter Flandrice.

¹¹⁰ In bovenstaande teksten werden afkortingen opgelost; hoofdletters en punctuatie toegevoegd.